

Emberi jogok és etnocentrizmus között

*„Rajta, nagy istennő, áruld el igaz szavaiddal:
hogy tudnék menekülni a szörnű Kharübdisz elől is,
s győzni a Szkülla fölött [...]?”¹*

Ha egy beszélgetés során szóba kerül a kulturális sokk kifejezés, általában alig hallható sóhajtás hagyja el a számat. Sokszor próbálnak felkészíteni, hogy más országokban más az élet, de ilyenkor úgy érzem, mintha arra csodálkoznánk rá, hogy a hegyekben hó esik, a tenger pedig nedves. A cinizmus persze nem egészséges lelkiállapot. És megtörténhet, hogy valami nagyon hasonlót élünk át, amit én az értékrendek ütközésének hívnék: a fizikai környezet behatásai mellett a belső küzdelmek is komoly kihívások elé állíthatják azt az embert, aki mások életét szeretné tanulmányozni. A kutatásom során tapasztalt disszonanciámról fogok a következőkben beszámolni.

Lengyelországban, egy menekülttáborban dolgozom nagyon fiatal gyerekekkel, és kicsit idősebbekkel. Az országba szinte kivétel nélkül Ukrajnából, Csecsenföldről, vagy éppen Tádzsikisztánból érkeznek családok. Előbbiek a kelet-ukrajnai háborús helyzet, illetve a Krím megszállása miatt jöttek az országba. A helyzetük kényes, mert a hatóságok szerint egy belföldi áttelepüléssel megszabadulhatnának a gondjaiktól, ugyanakkor odahaza nehéz a megélhetés, a munkakeresés, és a kormány sem támogató. Itt ugyanakkor az építőipar, a mezőgazdaság és az idősgondozás felszívja ezeket a tömegeket, a gazdaságnak pedig szüksége van a munkaerőre – vízumot könnyebb szerezni, mint valamilyen státuszt. Csecsenföldön ugyan már nincs háború, és már nem kapnak automatikusan védelmet, ugyanakkor továbbra is érkeznek a menedékkérők. Ramzad Kadirov olyan diktatúrát épített ki, amiben a holdudvaron kívül élő tömegeknek mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk, ha boldogulni akarnak: az országot mélyen behálózza a korrupció, az iskoláért, a „jó jegyekért”, a tudásért, az orvosért, a munkahelyért borítékokat kell a megfelelő zsebekbe csúsztatni, amihez a fedezetet a saját zsebeik mélyéről halásszák elő – megtörténik, hogy fél-, vagy egyévi jövedelem az ára egy-egy pozíciónak. A ellenvéleményt, a másságot szigorúan megtorolják, a kritikus hangadókról

¹ Homérosz: *Odüsszeia*. 12. ének. Szkülla és Kharübdisz. <http://mek.oszk.hu/00400/00408/html/02.htm#12>
Olvasás ideje: 2017. 11. 01

a rendőrség „gondoskodik”. Az elvándorlásnak tehát politikai- és gazdasági okai is vannak. Az általam említett tábor lakói leginkább közülük kerülnek ki.

Az igazság megismerése távolinak tűnik, talán egy függvényhez hasonlíthatnám, amely sosem éri el a tengelyt. A kutatásban a nyelvi akadályok jelentik az egyik legnagyobb problémát: meg szeretném ismerni a szülőket, de ők nem beszélnek angolul, ahogy én sem beszélek oroszul. A lengyel közvetítő lehetne, ám, ha szóba sem állnak velem, vagy épp „nem állhatnak”, az kissé megnehezíti a kutatást. A férfiak nagy része, akivel a folyosón, vagy a tábor előtt találkozom, nem viszonzozza a közeledésem, a köszönésem. Talán nem olyan a státuszom, ami ezt lehetővé tenné – a gyerekeikre vigyázok, ebben a szakmában kevés a férfi, és nem is megbecsült pozíció. Megfigyeltem, hogy szinte mindig az autóikkal foglalkoznak: a tábor előtti parkolóban legalább egy motorháztető nyitva van, aköré csoportosulnak. Talán ez egy út lehet a közösségbe: ha alapfokú javításokat el tudok végezni, „megnyitják” a szívük. A feltételezések helyességét majd megmutatják az elkövetkező hetek. Igazság szerint a nőkről több szó esett, a gyerekekért felelős óvónő és a trénerünk is figyelmeztetett, hogy mit illik, és mit nem: férfiként nehéz a helyzetem. Az óvónő elárulta, hogy a konyha például egy kényes zóna: jobb, ha a *lányok* viszik oda a gyerekeket kezét mosni, mert férfiként zavarba hozhatom azokat, akik az ebédet készítik – aláhúznám, hogy ezt az anyáktól még nem hallottam, csak a személyzettől, tehát a forrásom csak másodlagos. De ők talán nem is mondanák. További jótanácsok hangzottak el – szintén a személyzet részéről – már az első munkanapon: kerüljük a testi kontaktust, a kézfogást az ellenkező nemű kollégákkal például a táncok során, mert ez is ellenérzéseket válthat ki. *Vegyünk kettőnk közé egy gyereket!* És figyeljünk, milyen táncokkal mozgatjuk át őket, ne legyen *illetlen*, a has, vagy a fenék mozgatása például olyasmi, ami botrányt kavarhat. De mégis miféle botrányt – gondoltam akkor, és gondoltam néhány napja újra: az anyáknak rendezett kiállítást egy olyan táncal nyitottuk meg, melynek során feltartottam a kezem, és óvatlanul ugyan, de kilátszott a csípőm. Az óvónő tájékoztatott az aggodalmáról, hogy mennyire zavarba ejtő volt a jelenet, a kollégáim viszont azt mondták, ők nem látták, hogy bárki is elképedt volna.

Ahogy korábban a kulturális sokkról nyilatkoztam: képmutatás lenne meglepődést játszani. Korábban is ismertem a fentiekhez hasonló szabályozásokat, amik ősi kinyilatkoztatásokon alapulnak, hagyományos férfi- és női szerepeken, sokszor megcáfolt, minden realitást nélkülöző alsóbb- és felsőbbrendűséget hirdető elméleteken.

Kevésbé, vagy jobban takart testről, különböző gyülekezési és elkülönítési szabályokról rég tudomásom volt. Ugyanakkor most mélységeiben is megismerem, közelről látom, amiről, távolról csak felszínes tudásom lehetett. Nehéz megfogalmazni, mi az, amire nem gondoltam, hisz sok dolgot el tudtam képzelni, de ez merőben más, mint a gyakorlati megvalósulás: kellemetlen, hogy hátra kell nézni, ha játszunk, vajon ott ül-e egy szülő, akit (a személyzet szerint) felháboríthatok.

Ezek a szabályozások, szokások, melyek szembe mennek a jobb híján emberi jogoknak, humanizmusnak nevezett értékekkel - melyekben hiszek - régóta felzaklatnak. Ha tudtam, tettem ellene, a világ azonban túl nagy, és a legtöbb eset kartávolságon kívül esik. Nehéz minden fronton harcolni. Ez is épp elegendő problémát okoz: ha bizonyos elvek mellett kötelezem el magam, nem kellene mindent megtenni az érvényesülésükért? Ám ha ezek között az elvek között ott a tolerancia is a másik másságával szemben, mit tehetek, meddig mehetek el? Ezért is érzem úgy magam, mint Odüsszeusz: nehéz megtalálni a középutat, áldozatot kell hozni.

Nem lehet elkerülni a kérdést: „jól van ez így?” Aztán a kérdésre kérdéssel válaszolok: „ki vagyok én itt, jogom van-e megkérdőjelezni a szabályokat, jogom van-e ítélni?”. S ha ítélni nem is, azt gondolni, vagy éppenséggel ki is mondani, hogy szerintem ez nem helyes. Egy kutatónak bizonyosan szembe kell néznie azzal, hogy a saját nézetei összeütközésbe kerülnek a felkeresett csoport nézeteivel. Ekkor professzionálisan kell viselkednie, leírnia, amit látott, részrehajlás, vagy ítékezés nélkül, a tudomány legalábbis az objektivitást várja el tőle. Nekem is szembe kell most néznem ezzel. Tőlem is ezt várják. Egyes szám első személyben. El kell számolnom a lelkiismeretemmel: cinkos vagyok, hogy nem emelek szót, hogy passzívan bár, de részese vagyok a folyamatnak?

Persze arra is gondoltam, hogy nem missziót végzek, nem azért jöttem, hogy a saját értékeimre megtanítsam az embereket. Ez nem különbözne az etnocentrikus, kolonialista törekvésektől, melyek „fényt” akartak vinni az általuk elmaradottnak vélt területekre. Korábban, a lengyelországi munkám előtt is tapasztaltam már ezt az erős disszonanciát: egy csoportban, ahol az összeesküvés elméletek és az UFÓk hívei gyűltek össze, egy-egy előadáson, beszélgetésen tudtam, hogy az előadó félrevezeti a hallgatóságát, másként, a valósággal, vagy az én valóságommal ellentétesen számol be a történelekről. Látványos fizikai jelenségeket kvázi varázslatként adott elő, ami lenyűgözte

a kevésbé tájékozott közönségét, vagy egy ellenőrizhető, de szintén kevésbé ismert történelmi eseménynek adott teljesen más magyarázatot (az adott hajót nem egy japán torpedó, hanem az *idegenek* süllyesztették el az előadásában). Féligazságokkal, csúsztatásokkal fokozta a saját szerepét, a tekintélyét, ám kénytelen voltam hallgatni, hisz nem vitatkozni mentem oda, hanem kutatni. És az is igaz, hogy egy eseményt számtalan módon interpretálhatunk.

Mit lehet tehát tenni, ezen gondolkozom sokat. Elég nyitottnak érzem magam, és mégis, valamilyen szinten korlátoltnak. Nehezen tudom magam mögött hagyni azt a kultúrát, amiből érkeztem, vagy inkább azt, ahova tartani szeretnék, ami nélkülözi a megkülönböztetést, az elválasztást, vagy a kényszert, de ugyanezzel kell szembesülnie annak is, aki például Csecsenföldön, egy mormon közösségben, vagy akárhol máshol nőtt fel. Úgy vélem, az antropológiai kutatás egyik legnehezebb pontja ez, a szintézis megalkotása, az én függetlenítése – ha egyáltalán függetleníteni kell vagy lehet. Remélem, idővel megtalálom a választ.

Felhasznált irodalom

Homérosz: Odüsszeia. Online: <http://mek.oszk.hu/00400/00408> 2017. 11. 01.